

PAUL VIRILIO

Osvijetljeni grad

Početak šezdesetih godina, u jeku revolta crnačkih geta, gradonačelnik Philadelphije je izjavio: "Granice države odsad prolaze unutar gradova". Ova rečenica je za diskriminirane američke građane odražavala političku stvarnost, ali je prije svega uvela novu, širu dimenziju, budući da je u to vrijeme, 13. kolovoza 1961., u središtu nekadašnjeg glavnog grada Reicha upravo sagrađen "Berlinski zid"... Od tog je vremena ta izjava neprekidno potvrđivana: Belfast, Londonderry, gdje je u određenim ulicama do prije nekoliko godina žuta traka dijelila protestantsku stranu grada od katoličke, dok se jedni i drugi nisu odselili dalje, ostavivši ničiju zemlju s rešetkama da još oštrije dijeli njihove domove. Zatim je došao Bejrut i njegova istočna i zapadna četvrt, unutarnje granice, tuneli, minirane avenije... Zapravo, u rečenici visokog dužnosnika američkog velegrada ocrtavala se opća pojava koja je sve više zahvaćala velike gradove, ali i one provincijske, fenomen prinudnog zatvaranja u sebe, pri čemu je Grad trpio prve posljedice multinacionalne ekonomije, primjerice industrijskih poduzeća, prave gradske reorganizacije koja je uskoro doprinijela seobi nekih radničkih gradova poput Liverpoola ili Sheffielda u Velikoj Britaniji, Detroita ili Saint Louisa u Sjedinjenim Američkim Državama, Dortmundu u Njemačkoj, i to upravo u trenutku kad su se druge aglomeracije razvijale oko ogromnih međunarodnih zračnih luka, METROPLEX-i, velegradski kompleksi kao Dallas/Fort-Worth. Od sedamdesetih godina, na početku svjetske gospodarske krize, gradnja tih zračnih luka ovisila je o imperativima obrane protiv "gusara u zraku".

Građevina nije više bila napravljena u skladu s tradicionalnim tehničkim ograničenjima, već je ovoga puta projekt ovisio o rizicima od "terorističke zaraze", a prostori su raspoređeni na temelju razlike između sterilne (odlasci) i ne-sterilne zone (dolasci). Sva kretanja i prekidanje ukrcaja (putnici, prtljaga, teret...), kao i različita tranzitna kretanja, morali su teći po sustavu preusmjerenja prometa (unutra/vani), tako da je arhitektonski oblik građevine od tada manje bio vezan uz osobnost arhitekta, a više uz mjere opreza potrebne za javnu sigurnost. Kao posljednja vrata države, zračna luka je tako, kao što su to nekad bile utvrde, luke ili željeznički kolodvori, postala mjesto osnovne regulacije razmjena i komunikacije i, dakle, mjesto naprednog eksperimentiranja kontrolom i visokim stupnjem nadgledanja "za policiju u zraku i za graničnu policiju", čiji će se antiteroristički pothvati sami nalaziti u kronikama, s otmicom Mogadisciu i upošljavanjem njemačkih graničnih čuvara GS.G9, više tisuća kilometara daleko od područja njihove nadležnosti... Od tada više nije, kao prije, bilo riječi o izolaciji zatvaranjem zaraženih i osumnjičenih osoba, radilo se prije svega o presretanju na putu, vremenu pregleda i osluškivanja njihove odjeće, prtljage, i otuda su se odjednom pojavile mnogobrojne kamere, radari i detektori na mjestima gdje je prolaz obvezatan. Uostalom, treba naglasiti da su francuski zatvori "mjesta s visokim stupnjem sigurnosti", opremljeni istim magnetskim vratima koja već nekoliko godina susrećemo u zračnim lukama, opremom najveće moguće slobode kretanja, ko-

ja paradoksalno služi kao model opremi u zatvorima. Još u brojnim američkim rezidencijalnim zonama policija se služila tek monitorom povezanim s centralnim sustavom u gradu. U bankama, samoposluživanjima, kao i na autocestama gdje se u naplatnim kućicama ogledaju antička vrata grada, ceremonija prolaska nije više bila neredovita, postala je neprekidna .

U toj perspektivi bez horizonta, gdje put ulaska u grad više nisu bila vrata ni slavoluk pobjede, već sustav elektronskog nadzora, prisutnost korisnika bila je manje prisutnost stanovnika, privilegiranih stanara, a više prisutnost sugovornika u neprekidnom tranzitu. Od sada se prekidanje kontinuiteta neće više toliko odvijati u prostoru katastarske čestice, što je granica urbane parcelacije, već u trajanju, "trajanju" koje napredne tehnologije i ponovni industrijski razvitak neće prestati uređivati serijom prekida (zatvaranje poduzeća, nezaposlenost, posao po narudžbi ...) i prikrivanja, sukcesivnih ili istovremenih, koji su organizirali i dezorganizirali urbanu sredinu sve dok nisu izazvali pad, nepovratnu degradaciju mjesta, kao što je to slučaj s velikim kompleksom blizu Lyona, gdje je "broj okretaja" stanara postao prevelik (jedna godina stanovanja na tom mjestu) doprinoseći tako uništavanju mjesta za stanovanje koje je svatko smatrao zadovoljavajućim...

Zapravo, od početnog zatvorenog prostora, riječ granica se promijenila, a promjene su se istovremeno odnosile na pročelje i na okoliš. Od dašćane ograde do ekrana, prolazeći kroz kamene zidine ruševina, granično područje je uvijek

pratilo promjene, vidljive ili manje vidljive, a posljednja od njih je vjerojatno međuprostor. Uputno je, stoga, baviti se pitanjem pristupa Gradu na nov način: ima li aglomeracija velegrada još uvijek pročelje?... U kojem nam trenutku grad pokazuje svoje lice? ... Francuski izraz "aller en ville" (ići u grad), koji je zamijenio izraz iz prošlog stoljeća "aller a la ville", oslikava u najmanju ruku nesigurnost vezanu uz pojam "oči u oči" ili uz vis-a-vis (kao da više nismo pred gradom, nego uvijek u gradu). Ako velegrad i dalje ima mjesto na kojem se nalazi, svoj zemljopisni položaj, on se više ne miješa s nekadašnjom podjelom na selo i grad, a uostalom, ni sa suprotnošću središte/periferija. Smještaj i razmještaj grada prema središnjoj osi već odavno više nisu jasni. Ne samo da je predgrađe pridonijelo takvoj situaciji, već se suprotnost "intra muros" i "extra muros" također izgubila razvojem prometa i sredstava komunikacije i telekomunikacije, odakle dolazi maglovita konurbacija djelića grada. U stvari, svjedoci smo paradoksalne pojave gdje više ne postoji neprozirnost građevnih materijala. Pojavile su se nosive sturkture, "zid-zavjesa", kod kojeg prozirnost i lakoća određenih materijala (staklo, razni plastični materijali...) zamjenjuju kamene dijelove pročelja u trenutku kad, u studijskim projektima, prozirna kopija, rodoid i pleksiglas nasljeđuju neprozirnost nosivog materijala na papiru.

S druge strane, s međuprostorom ekrana (računalo, televizor, videokonferencija...) koji do tada nije imao svoju debljinu, površina upisivanja pristupa postojanju kao "udaljenosti", dubini

polja novog poimanja, vidljivosti bez postojanja "oči u oči", gdje nestaje i briše se nekadašnji "vis-a-vis" ulica i avenija...upravo je u tome razlika gledišta koje se gubi, s onim što to na kraju pretpostavlja, fuziju i konfuziju. Lišen objektivnih granica, arhitektonski element počinje se kretati u drugom smjeru, plutati, u elektroničkom eteru bez prostornih dimenzija, ali upisan samo u privremenost trenutne difuzije. Od sada nitko ne može smatrati da je odvojen fizičkom preprekom ili predugim "vremenskim udaljenostima" s međupročeljem monitora i kontrolnih ekrana, ovdje počinje na drugom mjestu i obratno... Ta nagla promjena mjesta granica i suprotnosti uvodi, ovoga puta u zajednički prostor, ono što je do danas bilo mikroskopsko: punoća više ne postoji, a na njezinu mjestu otkriva se neograničeno prostranstvo u varljivoj perspektivi, a osvjetljava je svjetlost koju odašilju aparati. Od tada izgrađeni prostor sudjeluje u elektronskoj topologiji gdje okvir stajališta i okosnica numeričke slike ponovno obnavljaju urbanu parcelu. Nekadašnje skrivanje privatno/javno, za razliku od stanovanja i kretanja, nasljeđuje preveliko pokazivanje gdje prestaje razdvojenost "blizine" i "daljine", na isti način kao što u elektronskom metenju mikroskopa, nestaje razlika između "mikro" i "makro". Slika današnjeg grada nije više određena ceremonijom otvaranja vrata grada, ritualom procesija, mimohoda, nizom ulica i avenija, već urbana arhitektura mora ubuduće s postojati s otvaranjem "tehnološkog vremena i prostora". Pravila pristupa telematike nasljeđuju pravila ulaznih vrata. Poslije lupanja na vratima

dolazi lupanje na "baze podataka", običaji prolaza tehničke kulture koja prilazi maskirana nematerijalnošću svojih sastavnih dijelova, mreža, pristupa i ostalih mreža čije okosnice nisu više upisane u prostor konstruiranog tkiva, već u slijed koji osjetila ne razlikuju, planiranja vremena u kojem međuprostor čovjek/mašina nasljeđuje pročelja zgrada, površine parcela...

Ako je nekad otvaranje vrata zatvorenog grada bilo povezano s izmjenom dana i noći, moramo napomenuti da se, od kada ne otvaramo više samo škure već i televizor, dan promijenio: solarom danu astronomije, sumnjivom danu svjetla svijeća i električnom svjetlu pridružuje se lažni elektronski dan čiji je kalendar samo kalendar putovanja obavijesti bez ikakve veze sa stvarnim vremenom. Iza prolaznog vremena kronologije i povijesti dolazi tako vrijeme koje se neprekidno pokazuje. Na ekranu terminala, doslovno ili više kinematski: vrijeme čini površinu. Zahvaljujući nevidljivom materijalu katodske cijevi, dimenzije prostora nije moguće odvojiti od brzine njihovog prijenosa. Kao prostorna jedinica bez vremenske jedinice, Grad nestaje u heterogenosti vremenskog režima naprednih tehnologija. Urbani oblik više se ne očituje bilo kakvim granicama, linija razdiobe između ovdje i drugdje postala je programiranje "rasporeda". Ulaz tamo manje predstavlja mjesto obaveznog prolaza, a više audiovizualni protokol gdje gledateljstvo i indeks slušanosti obnavljaju primanje publike, mondenu zabavu. U takvoj perspektivi privida, gdje gužva u vremenu prijevoza i prijenosa zamjenjuje gužvu u prostoru, stanovanje i inercija

obično obnavljaju staru nepokretnost, ustrajnost urbanih mjesta. Pomoću trenutnog načina komunikacije (satelit, televizija, optički kabel, telematika...) dolazak zamjenjuje odlazak: sve "dolazi", a ne mora nužno i otići. Na taj način, u slučaju da je još jučer gradska aglomeracija suprotstavljala stanovništvo "intra-muros" i stanovništvo izvan zidina, danas velegradska koncentracija suprotstavlja stanovnike samo u vremenu: vremenu dugog povijesnog trajanja koje se primjećuje sve manje i manje u "centru grada" i to samo u slučaju nekoliko spomenika, i vremenu tehničkog trajanja, bez zajedničke mjere s bilo kojim kalendarom aktivnosti, bilo kojim kolektivnim pamćenjem, osim pamćenja računala, trajanja koje pokušava uvesti trajni prezent čiji intenzitet bez budućnosti uništava ritam sve pokretnijeg društva. "Spomenik" više toliko nisu ukrašeni trijemovi ili monumentalna aleja uz koju se nalaze raskošne građevine, nego nerad, važno čekanje na usluge pred aparatima, mašinama komunikacije ili telekomunikacije ispred kojih se svatko čekajući umori... redovi pred naplatnim kućicama na autocesti, check-liste pilota, noćni ormarići konzola za tele-informatiku. Konačno, vrata su ona koja odnose, vozila, razni vektori čiji prekidi kontinuiranosti nistu toliko sastavni dio prostora, nego više brojenja unatrag, pri čemu se hitnost posla nalazi u središtu vremena, i slobodnog vremena praznika, nezaposlenosti, periferije, predgrađa vremena, raščišćavanja aktivnosti gdje je svatko istjeran u privatni život, u svim značenjima tog izraza.

Ako je, usprkos željama postmodernističkih ar-

hitekata, grad ubuduće lišen vrata, to je zato što su urbane zidine već dugo rodile bezbroj otvora, pukotina u ogradama, zasigurno mnogo manje vidljivih od onih antičkih, ali jednako praktičnih, i nadasve onih koji ograničuju i dijele. Privid industrijske revolucije prijevoznih sredstava nas je prevario kad je riječ o neograničenosti napretka. Industrijsko uređenje vremena bezosjećajno je zamijenilo selidbu s ruralnih područja. Ako je u XIX. stoljeću privlačna sila grad/selo ispraznila (kulturno, društveno) bit agrarnog prostora, krajem XX. stoljeća red je na urbanom prostoru koji gubi svoju geopolitičku stvarnost samo na dobrobit sustava za trenutnu deportaciju, čija tehnološka silina neprestano uznemiruje društvene strukture: deportacija osoba u organizaciji proizvodnje, deportacija pažnje, s ljudskog "u četiri oka", urbanog "vis-a-vis-a" na međupovršinu čovjek/stroj. Zapravo, sve to sudjeluje u jednoj drugoj vrsti koncentracije, u "post-urbanoj" i transnacionalnoj koncentraciji čiji nedavni broj događaja ukazuje na njen ponovni dolazak.

Usprkos neprestanom poskupljenju energije, američka srednja klasa prazni aglomeracije na istoku zemlje. Nakon degradacije središta gradova koji su se pretvorili u geta, sada se događa uništavanje gradova kao centara pokrajina.

Od Washingtona do Chicaga, od Bostona do Saint-Louisa u Missouriju, velika gradska središta su sve pustija. Na rubu propasti, New York je upravo izgubio u posljednjih deset godina 10% svog stanovništva. Kad je riječ od Detroitu, otišlo je 20 % njegovih stanovnika, u Clevelandu

23 %, u Saint Louisu 27 %... neke četvrti u ovim gradovima nalikuju već na gradove-fantome koje je američka kinematografija učinila besmrtnima.

To su predznaci neizbježne "postindustrijske" dezurbanizacije, a ovaj egzodus vjerojatno će zadesiti sve razvijene zemlje. Ovaj poremećaj nastanjanja prostora, koji se mogao predvidjeti već prije četrdesetak godina, proizlazi iz iluzije (ekonomske, političke) o trajnosti mjesta sagrađenih u doba nastanjanja (automobilskog) vremena, razdoblja razvoja tehnike (audiovizualne) koja traje koliko i pogled.

"Svaka površina je međupovršina između dvije sredine gdje vlada neprekidna aktivnost u obliku razmjenjene između dvije substance u dodiru".

Ta nova znanstvena definicija poimanja prostora pokazuje nam zaraženost koja se upravo širi: "granično područje" postaje osmotska membrana, bugaćica... čak i ako je ova posljednja etimologija stroža od prethodnih, ne pokazuje zato manje mutaciju koja je zahvatila pojam ograničenje. Ograničenje prostora postaje promjena, radikalna rastava, obavezni prolaz, tranzit stalne aktivnosti, aktivnost neprestanog razmjenjivanja, transfer između dvije sredine, dvije substance. Ono što je do sada bila granica materije, "terminal" materijala, postaje skriveni put pristupa u nevidljivu cjelinu. Od sada izgled površina sakriva tajnu prozirnost, debljinu bez debljine, volumen bez volumena, kvantitetu koju nije moguće razlikovati osjetilima...

Ako takva situacija odgovara stvarnosti činjenica o fizičkim osobinama u svijetu beskrajno malog,

ona se također odnosi i na svijet beskrajno velikog: ako ono što vidljivo nije bilo ništa postane "nešto", obratno, najveća razdaljina više ne skriva vidljivost; najveće geofizičko prostranstvo se smanjuje. Na međupovršini ekrana, sve je već tamo, i može odmah biti vidljivo pomoću trenutnog prijenosa. Kad je primjerice Ted Turner 1980. odlučio u Atlanti pokrenuti "CABLE-NEWS-NETWORK", televizijski kanal čija je zadaća bila osigurati 24-satni program vijesti uživo, preobrazio je stanove svojih pretplatnika u neku vrstu "režije" svjetskih zbivanja.

Zahvaljujući satelitima, katodski prozor svakom od njih donosi, sa svjetlošću novog dana, prisutstvo suprotnosti. Ako je prostor taj koji sprječava da se sve nalazi na istom mjestu, ta iznenađena karantena dovodi sve, baš sve, na to "mjesto", na taj položaj, bez položaja..., iskorištenost prirodnog reljefa i vremenskih udaljenosti kako teleskopski gleda sva mjesta, sve položaje. Kao događaji preneseni uživo, mjesta se po želji mogu međusobno zamjenjivati.

Trenutačnost sveprisutnosti dovodi do atopije jedinstvenog međuprostora. Nakon udaljenosti vremena i prostora, udaljenost brzine se odriče pojma fizičke dimenzije. Brzina odjednom ponovno postaje primitivnom veličinom izvan svake mjere, kako vremena, tako i prostora. Ovo opustošenje zapravo je moguće izjednačiti s trenutkom inercije okoliša. Nekadašnja aglomeracija nestaje u intenzivnoj akceleraciji telekomunikacija da bi ustupila mjesto novom tipu koncentracije: koncentracije prebivališta bez mjesta stanovanja gdje granice posjeda, ograde i pre-

grade više toliko ne predstavljaju stalnu fizičku prepreku koliko prekid emitiranja ili tamnu elektoničku zonu gdje ponovno postoji zona sunca, sjenu koju bacaju zgrade... Ovdje je, u jasnoći televizijskih slika, skrivena neka čudna topologija. Nakon projekata koje su napravili arhitekti slijede planovi-sekvence nevidljive montaže, tamo gdje se uređenje zemljopisnog prostora odvijalo počevši od gometrije međaša (ruralne ili urbane), uređenje vremena se sada odvija počevši od nevidljive fragmentacije tehničkog trajanja, gdje rez i trenutni prekid zamjenjuju trajniju skrivenost, "televizijski program" zamjenjuje rešetke na ogradama, kao što je još jučer vozni red željeznice zamijenio godišnjak. "Kamera je postala našim najboljim inspektorom", rekao je John F. Kennedy malo prije nego što je ubijen u jednoj ulici u Dallasu... i zapravo, ona nam danas omogućuje da budemo prisutni, uživo ili nešto kasnije, nekim političkim događajima, fenomenima obijanja, gdje Grad dopušta da ga se vidi u potpunosti, koji su istovremeno i fenomeni lomljenja svjetlosti, gdje njegova slika ima utjecaj izvan atmosfere, sve do granica prostora, i sve to u trenutku kad ultrazvuk ili skener omogućuju pogled sve do granica života. Ovo preveliko otkrivanje privlači našu pažnju tako da ona definira sliku svijeta bez suprotnosti, bez skrivenih strana, gdje neprozirnost nije više trenutna "međuigra". Napomenimo, međutim, da proksemijska iluzija traje kratko, tamo gdje je polis nekada uveo političko kazalište, odnosno agoru i forum, danas je ostao tek katodski ekran gdje se kreću sjene, spektri zajednice koja pola-

ko nestaje, gdje kinematizam propagira posljednje pojavljivanje urbanizma, posljednju sliku urbanizma bez urbanosti, gdje takt i kontakt prepuštaju mjesto televizijskom utjecaju: ne samo "vidokonferenciji" koja omogućuje razgovor na daljinu, diskusiju a da se ne susretnete s vašim društvenim sugovornicima, gdje ipak postoji neposredni fizički kontakt, djelomično kao oni manijaci na telefonu koji koriste brojčanik daleko od jezika, za anonimnost agresivnosti na daljinsko upravljanje...

Gdje, dakle, počinje grad bez vratiju? Vjerojatno u glavama, u toj prolaznoj tjeskobi koja obuzima one koji se vrata s dugog odmora, pred mogućnošću primanja neželjene pošte, rizikom od provale, krađe onog što posjeduju. Možda također obratno, u želji za bijegom na trenutak od tehničke okoline koja nas guši, da ponovno pronađemo sami sebe, malo dođemo k sebi. Ali i tada, iako je bijeg u prostor često moguć, više nije moguć uspješan bijeg u vrijeme. Osim ako se otkaz ne smatra "izlazom", posljednjim oblikom plaćenog godišnjeg odmora, bijegom unaprijed u relativno vrijeme postindustrijske iluzije čiji loši učinci se počinju osjećati. Već i "plaća za pola radnog vremena" uvodi novu dimenziju zajednice nudeći svakom izbor gdje pola radnog vremena može prerasti u novu podjelu korištenja prostora, vladavinu periferije bez kraja, gdje homeland i kolonija za naseljavanje zamjenjuju industrijski grad i njegovo predgrađe (na tu temu vidi COMMUNITY DEVELOPMENT PROJECT koji pogoduje procvatu lokalnih razvojnih projekata temeljenih na vlastitim snagama za-

jednice i namjenjenih uklanjanju engleskih INNER-CITIES).

Gdje počinje granica druge strane grada?... Gdje nastaju vrata bez grada? Vjerojatno u novim američkim tehnologijama trenutnog uništavanja jako visokih zgrada (pomoću eksploziva), a i najavom politike sustavnog rušenja socijalnih stanova koji su ocijenjeni kao "neusklađeni s novim načinom života" Francuza, kao u Vénisseuxu, La Courneuvei ili Gagnyu... U ekonomskoj studiji koju je nedavno napravila "Udruga za razvoj komunikacije" došlo se do sljedećih zaključaka: *"Rušenje 300.000 stanova u 5 godina stajalo bi 10 milijardi franaka, ali bi ono omogućilo otvaranje 100.000 novih radnih mjesta. Još bolje, nakon operacije rušenja/građenja, porezni prihodi bili bi 6 do 10 milijardi veći od iznosa investiranog javnog novca."*

Ovdje se postavlja i posljednje pitanje: bi li rušenje velikih gradova moglo, u vremenu teške krize, zamijeniti tradicionalnu politiku velikih javnih radova?... Kad bi to bilo moguće, više se ne bi radilo razliku između recesije (ekonomske, industrijske) i rada.

Arhitektura ili post-arhitektura? Konačno, rasprava misli o suvremenosti, čini se, sudjeluje u fenomenu gubljenja odnosa sa stvarnošću koje zahvaća, u isto vrijeme, discipline izražavanja, načine predstavljanja i informacije. Trenutačna rasprava MEDIJA koja se tu i tamo rasplamsa, o određenim političkim činjenicama i načinu na koje ih se priopćava društvu, isto tako zahvaća arhitektonsko izražavanje koje nije moguće razumno odvojiti od svih ostalih sustava komu-

nikacije, budući da ono neprekidno podnosi izravne ili neizravne posljedice raznih "sredstava za komunikaciju" (automobili, audiovizualna tehnika, itd.). Zapravo, uz tehnike građenja postoji, nemojmo zaboraviti, i stvaranje tehnika, ukupnost prostornih i vremenskih mutacija koje se neprekidno ponovno organiziraju, zajedno s poljem svakodnevice, estetskim reprezentacijama suvremenog teritorija. Izgrađeni prostor to nije, dakle, samo zbog materijalnog i konkretnog učinka izgrađenih struktura, stalnosti elemenata i arhitektonskih ili urbanističkih uporišta, već i zahvaljujući iznenadnom nagomilavanju, neprekidnom povećavanju broja specijalnih efekata koji utječu, svjesni vremena i udaljenosti, na doživljavanje okoliša.

Ta tehnološka deregulacija različitih sredina istovremeno je i "topologija", u istom odnosu gdje ona gradi, ne više kaos koji je moguće osjetiti i vidjeti, kao proces degradacije ili uništavanja (nesreća, starenje, rat...), nego suprotno od toga i paradoksalno, red koji nije moguće ni osjetiti ni vidjeti, ali isto toliko praktičan kao i red zidara ili čistača ulica. Danas je čak i vjerojatnije da je bit onoga što se uporno naziva URBANIZMOM sastavljena/rastavljena pomoću tih sustava prijevoza, tranzita i prijenosa, mreža transporta i transmigracije, čija nematerijalna konfiguracija obnavlja konfiguraciju katastarske organizacije, gradnju spomenika. Trenutačno, ako "spomenici" i postoje, oni više nisu vidljivi, usprkos svim postupcima arhitektonskog pretjerivanja, ta "disproporcija" se manje upisuje u red onoga što je moguće razlikovati osjetilima, u es-

tetiku pojavljivanja volumena okupljenih pod suncem, a više u tamnu svjetlucavost terminala, konzola i drugih "noćnih ormarića" elektronike. Prebrzo se zaboravlja da je arhitektura, osim skupa tehnika namijenjenih da se sklonimo od vremenskih nepogoda, zapravo sredstvo mjerenja, skup znanja sposobnih, uspoređujući nas s prirodnim okolišem, organizirati prostor i vrijeme društava. Ova "geodezijska" sposobnost definiranja jedinice vremena i prostora za aktivnosti, sada ulazi u otvoreni sukob sa strukturalnim sposobnostima sredstava masovne komunikacije.

Ovdje se suprotstavljaju dvije procedure: jedna materijalna sastavljena od fizičkih elemenata, zidova, podova i razina za koje se sve zna njihovo točno mjesto; druga nematerijalna i čije reprezentacije, slike, poruke nemaju svog mjesta, nemaju stabilnosti budući da su vektori trenutačnog izraza, časovitog, sa svim manipulacijama značenja i pogrešnim interpretacijama koje se pritom pretpostavlja...

Jedna, prva arhitektonska i urbanistička, koja trajno organizira i gradi zemljopisni i politički prostor, druga koja nepromišljeno uređuje i iseljava vrijeme i prostor, continuum društava. Očigledno se ne radi ovdje o manihejskom sudu koji suprotstavlja fizičko i metafizičko, radi se samo o pokušaju zamišljanja statusa moderne arhitekture, posebno urbane arhitekture, u neusuglašenom koncertu naprednih tehnologija. Ako se tehnika gradnje razvila s razvojem Grada, s otkrićem i kolonizacijom zemalja koje su iz toga proizašle, otkad je to osvajanje završilo, arhitek-

tura nije prestala nazadovati, idući ukorak s gašenjem velikih aglomeracija. Neprekidno ulažući u unutarnju tehničku opremu, arhitektura se postupno uvukla u sebe, i postala vrstom galerije za mašine, prostorija za izložbe znanosti i tehnika, tehnika koje proizlaze iz industrijskog strojarstva, revolucije transporta i napokon pre više poznatog "osvajanja prostora". Uostalom, znakovito je ustanoviti da kad danas govorimo o tehnologijama prostora, više nije riječ o arhitekturi, nego jedino o inženjeringu koji služi da nas pošalje izvan atmosfere...

I sve to, kao da je tehnika građenja samo pomoćna tehnika, koju su prevladale tehnike koje omogućuju ubrzano premještanje, zvjezdane projekcije. Postoji tu pitanje o prirodi arhitektonskih performansi, o telurističkoj funkciji izgrađene domene i odnosu, vezi između određene tehničke kulture i tla. Već je razvoj Grada kao konzervatora antičkih tehnologija doprinjeo da se arhitektura multiplicira, šaljući ju na sve strane prostora, s demografskom koncentracijom i ekstremnim vertikalnim zgušnjavanjem u urbanoj sredini, obrnuto, kako možemo primijetiti, od agrarne organizacije; napredne tehnologije otada nisu prestale produžavati taj "napredak", to nepromišljeno širenje svih azimuta tehnika gradnje, posebno s naglaskom na prijevozna sredstva. Trenutno, najnovije tehnike proizašle iz vojnog osvajanja prostora projektiraju stanove, a sutra, tko zna, možda Grad u orbiti planeta. Uz pomoć nastanjenih satelita, svemirskih brodova i stanica u orbiti, glavnih mjesta tehnoloških istraživanja i industrije bestežinskog stanja, arhi-

tektura je poslana u zrak, što mora imati posljedice i na sudbinu postindustrijskih društava čija kulturna uporišta polako nestaju jedna za drugima, s nestajanjem umjetnosti i polaganim nazadovanjem prvobitnih tehnologija.

Hoće li urbana arhitektura biti sposobna postati isto tako prevladana tehnologija kao ekstenzivna poljoprivreda? (otkud dolaze i štete za konurbaciju).

Neće li tehnika gradnje biti tek jedan od degradiranih oblika vladanja tлом s posljedicama koje se može usporediti s posljedicama prevelikog iskorištavanja primarnih sirovina?...

Nije li smanjenje broja velegrada postalo simbolom industrijskog pada i prisilne nezaposlenosti, simbolom propasti znanstvenog materijalizma... U ovom slučaju, pozivanje na Povijest, kao što predlažu pristalice "postmodernizma", samo je obični tajni put koji omogućuje izbjegavanje pitanja o Vremenu, "tranhistorijski" vremenski režim potekao od tehničkih ekosustava. U današnje vrijeme, ako kriza postoji, to je prije svega kriza podataka (etičkih, estetskih...), nemogućnost mjerenja događaja u okolini u kojoj je vanjština protiv nas. Sve veći nesrazmjer između izravne i neizravne obavijesti, plod razvoja raznih sredstava komunikacije, sve više bez razmišljanja privilegira medijatiziranu obavijest na štetu obavijesti koja nosi značenja, realni učinak, čini se, zamjenjuje neposrednu stvarnost. Kriza velikih suvremenih priča, o čemu govori Lyotard, ovdje izdaje učinak novih tehnologija, jer se odsad naglasak stavlja na "sredstva", a ne na "ciljeve". Tako su nakon velikih priča teo-

retske uzročnosti došle male priče praktičnih prilika i napokon, mikropriče autonomije. Više se, dakle, ne postavlja toliko pitanje “krize moderniteta” kao postupnog gašenja zajedničkih ideala, prvobitnog utemeljenja smisla Povijesti, na dobrobit više ili manje otpornih priča vezanih za samostalni razvitak osobe, već pitanje same priče, odnosno diskursa ili službenog načina predstavljanja, dosada vezanog uz općepriznatu sposobnost govorenja, opisivanja i upisivanja stvarnosti, nasljeđenog iz Renesanse. Na taj način, pojam “priča” pojavljuje se kao druga strana krize pojma “dimenzija” kao geometrijska priča, diskurs mjerenja stvarnosti koja je svima vidljivo ponuđena.

Kriza velikih priča na dobrobit mikropriča konačno se pokazuje kao kriza “velikoga” kao i “maloga”, dolazak dezinformacije u kojoj bi nerazumnost i neizmjernost bile “postmodernizam”, odnosno ono što su filozofsko rješenje problema i rješenje slike (pikturalno, arhitektonsko...) bili za rođenje “svjetala”.

Kriza poimanja dimenzije pojavljuje se, dakle, kao kriza cjeline, drugim riječima, prostora, koji sadrži substancu i homogenost, nasljeđenog od arhaične grčke geometrije, u korist slučajnog i heterogenog prostora, gdje dijelovi frakcija postaju najbitniji, atomizacije, dezintegracije figura, vidljivih uporišta koji pogoduju svim transmigracijama, svim transfiguracijama, ali čija urbana topografija stalno daje svoj doprinos, kao što je to slučaj s krajolicima i tlom pred mehanizacijom poljoprivrednih poduzeća. Ta iznenađujuća krađa cjelovitih oblika, uništavanje karak-

teristika jedinstvenih cjelina pomoću industrijalizacije ipak je manje vidljiva na prostoru grada, usprkos uništavanju predgrađa, nego u vremenu, djelomičnoj percepciji urbanih oblika. Ustvari, već dugo vremena prozirnost je naslijedila izgled, od početka XX. stoljeća obnovljena je dubina polja klasičnih perspektiva pomoću dubine vremena naprednih tehnika. Napredak kinematografske industrije i aeronautike slijedio je kratko nakon izgradnje velikih avenija. Nakon hausmannskog mimohoda došlo je ubrzano nizanje slika braće Lumiere, nakon šetališta kod Invalidesa došlo je do poništenja gradskog plana, ekran je vrlo brzo postao trg, križanje masovnih medija.

Od estetike pojavljivanja stalne slike, koja postoji zahvaljujući samoj statici, do estetike nestajanja nestalne slike koja postoji zahvaljujući svom bijegu (kinematskom, kinematografskom...) bili smo svjedoci pretvorbe predodžaba. Nakon pojavljivanja oblika, volumena namijenjenih da budu postojani u trajanju njihove materijalne podloge, slijedile su slike čije jedino trajanje je trajanje pogleda... Konačno, mnogo više od Venturijevog Las Vegasa, Hollywood je zaslužio urbanističku tezu jer je bio, nakon kazališnih gradova Antike i talijanske Renesanse, prva CINNECITA, grad živog kina gdje se spajaju sve do bunila, dekor i stvarnost, katastarski planovi i planovi-sekvence, živi ljudi i živi mrtvac. Ovdje su se mnogo više nego na drugom mjestu napredne tehnologije spojile da bi stvorile sintetički prostor i vrijeme. Babilon filmske derealizacije, industrijska zona iluzija, Hollywood je bio

sagrađen četvrt po četvrt, aveniju po aveniju, na sumraku privida, uspjehu iluzionističkih postupaka, uspjehu produkcija velikih spektakla kao onih D. W. Griffith-a, čekajući megalomansku urbanizaciju Disneylanda, Disneyworlda i EPCOOT-CENTRA. Dok Francis Coppola danas režira 'One from the heart' umećući glumce elektroničkim postupkom u planove snimanja u Las Vegasu prirodne veličine rekonstruiranom u studijima Zoetrope Company u Hollywoodu, jednostavno zato što taj režiser ne želi da se snimanje prilagodi stvarnom gradu, već da se grad prilagodi snimanju, on u velikoj mjeri nadmašuje Venturijska pokazujući manje suvremene arhitektonske dvoznačnosti, a više "spektralni" karakter grada i njegovih stanovnika.

"Papimatoj arhitekturi" utopista šezdesetih godina pridružila se videoelektronička arhitektura specijalnih efekata Harryhausena ili Trumbulla i to u trenutku kad je računalo s ekranom ulazilo u arhitektonske biroe... "Video ne znači da ja vidim, nego da ja letim" objašnjavao je Nam June Paik. S takvom tehnologijom, zapravo, "nadlehtanje" se više ne odnosi na teorijsku visinu, drugim riječima na mjerilo projekata, već je postalo nadlehtanje optoelektroničkog međuprostora koji funkcionira u realnom vremenu, sa svim što to znači za ponovno definiranje slike. Ako je avijacija koja se, napomenimo, pojavila iste go-

dine kao i kinematografija, donijela preispitivane stajališta, radikalnu promjenu percepcije svijeta, infografske tehnike će tada donijeti pomlađivanje stvarosti i njezinih reprezentacija. Uostalom, to je ono što možemo provjeriti pomoću "TACTICAL MAPPING SYSTEMA", videodiska koji je napravila Agencija za istraživačke napredne projekte Obrane SAD-a i koji omogućuje neprekinuti nadzor grada Aspene, ubrzavajući ili usporavajući slijed od 54.000 slika, mijenjajući smjer ili vrijeme, kao što mijenjamo programe na televizoru, pretvarajući gradić u neku vrstu balističkog tunela gdje se miješaju funkcije oka i oružja...

Zapravo, ako se jučer tehnika gradnje povezivala s geologijom, tektonikom prirodnih reljefa, piramidama, tornjevima i ostalim neogotičkim postupcima, od danas se ona povezuje samo s vrhunskim tehnikama čije izvrsne vrline nas tjeraju iz zemljinog horizonta.

Neogeologija, "MONUMENT VALLEY" pseudolitijskog doba, velegrad više nije fantomski krajolik, fosil prošlih društava u kojima su tehnike još uvijek bile usko povezane s vidljivom transformacijom materijala i čije su znanosti postupno udaljile.

objavljeno u Ars Electronica 94, Intelligente ambiente, band 1, Wien, PVS verleger, str. 94-157